

Arkielämästä irti kammetut yliopistot

■ Janne Kurtakko

Yliopistolaissa on määritetty yliopiston tehtävät seuraavasti: ”Yliopistojen tehtävänä on edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa.” Lisäksi: ”Tehtäviään hoitaessaan yliopistojen tulee edistää elinikäistä oppimista, toimia vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa sekä edistää tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallista vaikuttavuutta.” Jotta yliopistot täyttäsivät nämä tehtävänsä, on niillä oltava edellytykset siihen. Yliopistoja ohjaava rahoitusjärjestelmä on tässä suhteessa hyvin ongelmallinen.

Yliopiston toiminnan perustana on tutkimus, jota tekevät henkilöt paljolti myös opettavat. Puhtaita tutkimustehtäviä on yliopistoissa hyvin vähän – lähinnä kyse on silloin tutkijakoulutettavista. Voidakseen keskittyä tutkimukseen muutoin kuin kesäisin, on varttuneempien tutkija-opettajien haettava tutkimusvapaata varten erillisiä määrärahoja, jotka ovat erittäin kilpailtuja – hakemuksista menee läpi tyypillisesti noin 5–20 %. Aikaa hakemuksen valmisteluun menee viikkoja tai kuukausia, joka kertautuu, kun hakemuksia on tehtävä monelle rahoittajalle. Menestynytkin hakemus takaa rahoituksen tyypillisesti vain 2–4 vuodeksi. Tutkimuksellisesti tuottamaton hakemusten tekeminen on käynnissä koko ajan. Tämä tuottamaton aika lisääntyy, kun yliopistojen osuus kansallisesta perusrahoituksestakin on sidottu ulkopuolelta hankitun rahan määrään, jolloin kunkin yliopiston on perusrahoitustasonsakin säilyttäväkseen pärjättävä hakemuskilpailussa suhteessa ainakin yhtä hyvin kuin muiden. Seurauksena on kilpavarustelu, jossa yliopistot palkkaavat hakemuksia rukkaamaan myös erityisiä hakemusten tekijöitä. Tutkimuksen sijaan rahaa kuluu hake-

muksiin entistäkin enemmän, ja rahan hakemisesta tulee päämäärä itsessään.

”Vapaa” tutkimus tarkoittaa rahoittajien hyväksi katsomaa tutkimusta. Rahoittajien hyväksi katsomassa tutkimuksessa painotus on tutkimuksessa, joka johtaa vertaisarvioituihin julkaisuihin korkealla arvostetuissa – tyypillisesti muiden tutkijoiden paljon lähteinään käytämissä – tieteellisissä aikakauslehdissä. Suomalainen tutkimus asetetaan tätä kautta vertailuun muun maailmalla tehtävän tutkimuksen kanssa. Tutkijoiden ja tutkijaryhmien valmentamisen kannalta lähestymistapa kestää enimmäkseen kritiikin, mutta yhteiskunnallisesta näkökulmasta asetelma on ongelmallisempi. ”Vapaus” tutkia suomalaisen yhteiskunnan ja talouden kannalta merkittäviä ilmiöitä ja ongelmia tulee rajoitukseksi, kun tutkijoiden on elantonsa varmistamiseksi seurattava ensisijaisesti trendejä kansainvälisessä tieteellisessä keskustelussa. Nuo trendit eivät läheskään aina mene päällekkäin kansallisesti kiinnostavien kysymysten kanssa. Ajatus perustutkimuksesta – tai pikemminkin syvällistä ilmiöiden ymmärtämistä synnyttävästä tutkimuksesta – käytännön ongelmanratkaisuun jatkuvasta jatkumosta menee rikki.

Tavoite ”tutkimukseen perustuvasta ylimmästä opetuksesta” voi puolestaan tulla täyteen, kun tutkija-opettajat keskittyvät kansainvälisiin keskusteluihin. Toki, edellyttäen, että he opettavat, eivätkä ole liian stressaantuneita jatkuvaan hakemusten valmisteluun. Opetuksen ja oppimisen laadulla on kuitenkin uhka, kun rahoittajien mittarina ei ole oppimisen sisältö tai laatu, vaan opintopisteet ja tutkinnot sekä ”asiakkaiksi” nähtyjen opiskelijoiden tyytyväisyys, vai pitäisikö sanoa ”viihtyvyyt”. Laadun tarkkailun tärkein väline eli yliopiston tutkijaopettajien etiikka on heitetty romukoppaan.

Edelleen on vaarassa opetukseen liittyvä tavoite opiskelijoiden kasvattamisesta palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa. Tutkija-opettajien, joiden on rahoittajien painostuksesta tuijotettava kansainvälisiä tieteellisiä trendejä, ei ole helppoa luoda kuvaa isänmaan ja ihmiskunnan arkisista ongelmista ja niiden kytkeytymisestä tarkasteltuihin asioihin, eikä sitä edes edellytetä. Opiskelijoita on myös rahoittajien vaatimuksesta suostuteltava keskittymään opintoihinsa ja valmistumiseen eikä tuhraamaan aikaansa työelämässä ainakaan silloin, jos kyseistä toimintaa ei voida kategorisoida tutkintoon kuuluviksi opintosuorituksiksi.

Myös institutionaalinen ympäristö korostaa niin tutkimuksessa kuin opetuksessakin aivan toisenlaisia asioita kuin isänmaan ja ihmiskunnan etu: yliopistohan eivät enää ole osa valtiokoneistoa, vaan itsenäisiä oikeushenkilöitä, joita koskee osakeyhtiölakia muistuttava normisto. Kuten taloustieteet opettavat, markkinoilla toimijat tarkastelevat markkinaehtoisesti omaa etuaan ja ”asiakasta” – kuka se sitten milloinkin on – vain siinä määrin, että ”asiakas” uskoo ostaneensa hyvän tuotteen. Isänmaa ja ihmiskunta ovat markkinoilla – yliopistomarkkinoillakin – korkeintaan toissijaisia.

Myös elinikäinen oppiminen ja vaikuttava yhteiskunnallinen vuorovaikutus ovat nykyjärjestelmässä sanahelinää. Yliopisto palvelee sitä, joka maksaa, ja kerää oppia siitä, miten kerätä

rahaa palvelematta ketään. Alumnit, yritykset ja muut yhteisöt ovat ensisijaisesti potentiaalisia kolehtiin osallistujia. Esimerkiksi alumneille maksuihin suostuttelevaa kalliilla tuotettua markkinointimateriaalia tippuu postista yhteenään. Uudessa yliopistoetiikassa yliopistoilla ei ole mahdollisuutta eikä velvollisuudentuntoakaan keskittyä alumnien ja yhteiskunnan eri tahojen ongelmiin. Huomio on keskitettävä rahan hankintaan, julkaisuun ja tutkintoihin.

Edellä esitetty tulkinta vallitsevasta tilanteesta on kärjistys. Voi kuitenkin perustellusti kysyä, ovatko yliopistolain ja yliopistojen rahoitus- ja ohjausjärjestelmän muutokset edistäneet vai pikemminkin vähentäneet yliopistojen toimivuutta isänmaan ja ihmiskunnan kehittämisen välineinä? Yliopistoja arvostellaan usein siitä, että niiden kytkös arkielämään on riittämätön. Osittain kritiikin voi sivuuttaa – yliopistoissa on voitava tarkastella myös sellaisia todellisuuden alueita, joiden ymmärtämisen tarvetta ei vielä edes osata nähdä. Osittain kritiikkiin voi kuitenkin vastata vallitsevia ajattelumalleja ja rahoitusjärjestelmiä koskevalla kritiikillä. Yliopistot on väen väkisin kammettu irti yhteiskunnasta. Ottaen huomioon suomalaisen yhteiskunnan ja talouden tilan voi kysyä, onko siinä järkeä.

Kirjoittaja on filosofian tohtori ja tutkimuskeskuksen koordinaattori Oulun yliopistossa.